

Karistusseadustiku muutmise ja sellest tulenevate teiste seaduste muutmise seaduse (muudatused seoses tingimisi ennetähtaegse vangistusest vabastamise, kriminaalhoolduse- ja oportuuniteedi täideviimisega) eelnõu seletuskiri

1. Sissejuhatus

1.1. Sisukokkuvõte

Eelnõukohase seadusega tehakse karistusseadustikus (KarS), kriminaalhooldusseaduses (KrHS), kriminaalmenetluse seadustikus (KrMS) ja vangistusseaduses (VangS) muudatused, mille eesmärk on vähendada kohtute ja prokuratuuri töökoormust lahendite täitmisel. Muudetakse kinnipeetavate tingimisi ennetähtaegse vanglast vabanemise võimalusi karistuse kandmise aluseks oleva kuriteo raskusastme järgi. Kui täisealisena kuriteo sooritanud kinnipeetav on kandnud kaks kolmandikku või kolm neljandikku karistusest, vabastatakse ta ilma kohtu sellekohase menetluseta. Selliste kinnipeetavate ennetähtaegse vabanemise vältimiseks, kes võivad vabanedes suure tõenäosusega toime panna uue kuriteo, on vanglal ja prokuratuuril õigus enne nimetatud tähtaja saabumist esitada kohtule põhjendatud ettepanek kinnipeetava vabastamata jätmiseks. Seega ei kao muudatuse tulemusena võimalus kinnipeetavate vabanemiseks vanglast algselt mõistetud tähtajal. Eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavate tingimisi enne tähtaega vabastamise korda ei muudeta, kuna nende puhul tehiti leevendavad meetmed juba 2019. aastal, mistõttu on ligikaudu neljandik eluaegset vangistust kandnud süüdlasest praeguseks tingimisi enne tähtaega vabastatud.

Samuti antakse kriminaalhooldussüsteemile võimalus kujundada kriminaalhooldusala katseaga rohkem tema vajaduste ja käitumise järgi, asendades või lisades käitumiskontrolli kohustusi. Kehtiva seaduse kohaselt peab selleks alati pöörduma kohtu poole. Muudatusega vähendatakse kohtu töökoormust. Kohustuste tühistamine, katseaja pikendamine või lühendamine ning vangistuse täitmisele pööramine jäävad endiselt kohtu ülesanneteks.

Kriminaalhooldusele sätestatakse ka laiem kohustus kriminaalmenetluse lõpetamisel (edaspidi *oportuniteediga*) pandud kohustuste täitmise jälgimiseks. Muudatused on seotud kohtureformiga. Muudatuste tulemusel väheneb vajadus pöörduda iga kord kinnituse saamiseks kohtu poole, otsused tehakse vanglateenistuses, järgides kohtu varem määratud tingimusi.

1.2. Eelnõu ettevalmistaja

Eelnõu on koostanud Justiits- ja Digiministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna kriminaalkoostöö ja õigusloome talituse nõunikud Anne Kruusement (5332 1991; anne.kruusement@justdigi.ee) ja Krister Tüllinen (krister.tyllinen@justdigi.ee). Eelnõu on keeleliselt toimetanud õigusloome korralduse talituse toimetaja Aili Sandre (5322 9013; aili.sandre@justdigi.ee).

1.3. Märkused

Eelnõuga kavandatu kohaselt muudetakse järgmisi õigusakte:

- 1) KarS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 12.12.2024, 6;
- 2) KrHS-i redaktsioon avaldamismärkega RT I, 14.03.2025, 25;
- 3) KrMS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 12.12.2024, 7;
- 4) VangS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 31.12.2024, 35.

Eelnõu ei ole seotud Euroopa Liidu õiguse rakendamisega. Kuna eelnõukohase seadusega muudetakse KrMS-i, on eelnõu seadusena vastuvõtmiseks vajalik Riigikogu koosseisu poolthäälte enamus (PS § 104 p 14).

Eelnõu on seotud kohtureformiga ning riigieelarvega, kuna Vabariigi Valitsus on seadunud sihiks liikuda eelarvetasakaalu poole, tehes kärpeid ning vähendades liigset bürokraatiat. Eesmärkide täitmise üks viis on leida kokkuhoiukohti ning muudatustega ongi võimalik hoida kokku kohtute ja prokuratuuri tööaega ning raha. Eelnõu on seega otseselt seotud riigieelarvega ning tegemist on kiireloomulise eelnõuga.

2. Seaduse eesmärk

Seadusemuudatusega täiendatakse vanglast ennetähtaegse vabastamise protseduuri, muudetakse kriminaalhooldus paindlikumaks ning suunatakse oportuuniteediga pandavate kohustuste täitmise korraldamine ja järelevalve rohkem kriminaalhooldussüsteemi. Selle tulemusena väheneb kohtu koormus ennetähtaegse vabastamise otsustamisel vangistuse hilises staadiumis ning kriminaalhoolduse käigus vajaliku kohustuste asendamise ja lisamise kinnitamisel, kui kriminaalhooldusalune on muudatustega nõus. Kriminaalmenetluse lõpetamisel pandavate kohustuste täitmise järele valvab praegu suures osas prokuratuur, mis ei ole tema põhiülesanne. Kuna tingimisi karistatud süüdimõistetute puhul on järelevalve kriminaalhoolduse ülesanne, siis on loogiline, et ka oportuuniteedi puhul teeb seda kriminaalhooldus, kellel on olemas sellekohane kompetents, ning eelnõuga seda muudetaksegi.

Ennetähtaegse vabastamise muudatuste täpsem eesmärk on, et võimalikult suur hulk kinni peetavaid vabaneks edaspidi kriminaalhooldusele, et nad saaksid järk-järgult ühiskonda sulanduda, ega oleks karistusaja lõpuni vanglas ning jääksid pärast seda ilma toe ja järelevalveta. Seda toetab kriminaalhooldusametnikele rikkumistele reageerimiseks võimaluste andmine, mis vähendab ka kohtute koormust, rikkumisele reageerimise aega ja mõjusust.

Seadusemuudatuse laiem eesmärk on toetada kohtureformi, vähendada bürokraatiat ja riigi kulusid, tehes seda nii, et süütegude toimepanijad saaksid mõjusama karistuse. Paremini korraldatud taasühiskonnastamise tulemusel väheneb korduvkuritegevus ning ühiskond oleks turvalisem. Muudatuste kogumõjuna väheneb süüteomenetluses kohtuistungil läbi vaadatavate menetluste hulk ligi 1000 juhtumi võrra aastas ehk umbes 2-3 kohtuniku täistööaja võrra.

Eelnõu kiireloomulisest iseloomust tingituna ei koostatud selle kohta väljatöötamiskavatsust (HÕNTE § 1 lg 2 p 1). Eelnõu on samuti seotud liigse bürokraatia vähendamise eesmärgiga, kuna jäetakse ära näiteks kohustus pöörduda kohtusse iga kord, kui on vaja asendada või lisada kohustusi kriminaalhooldusalusele, kes sellega ise nõus on. Kohtu roll sellises tegevuses on olnud pigem formaalne kui sisuline.

3. Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

Eelnõu koosneb viiest paragrahvist, millega täiendatakse KarS-i, KrHS-i, KrMS-i, VangS-i ning lisatakse muudatuste jõustumise erisused.

3.1. Muudatused ennetähtaegse vabastamise korras

3.1.1. KarS-i muudatused (eelnõu § 1 muutmispunktid 10–12, 14 –17 ja 19).

Täiendatakse KarS-i § 76, lisades kaks ennetähtaegse vabanemise õiguslikku alust. Kui kohus on keeldunud süüdimõistetu katseajaga tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamisest II astme kuriteo puhul poole vangistuse kandmise järel ja I astme kuriteo puhul kahe kolmandiku järel ning kohus on järgmise vabanemise puhuks määranud süüdlasele katseaja ja kohustused,

siis järgmisel korral kohus enam ennetähtaegset vabastamist ei arutata. Lisatava lõike 1¹ kohaselt vabastatakse teise astme kuriteos või ettevaatamatus esimese astme kuriteos süüdlane katseajaga tingimisi enne tähtaega vangistusest, kui ta on tegelikult ära kandnud vähemalt kaks kolmandikku karistusest ning kohus ei ole keelanud kinnipeetava vabastamist. Lisatava lõike 2¹ kohaselt vabastatakse tahtlikus esimese astme kuriteos süüdlane katseajaga tingimisi enne tähtaega vangistusest, kui ta on tegelikult ära kandnud vähemalt kolm neljandikku karistusest ning kohus ei ole keelanud kinnipeetava vabastamist.

Muudatused järgivad senist ennetähtaegse vabanemise võimaluse struktuurset loogikat (vt kehtiva KarS § 76 lg-d 1 ja 2), kus erinevad võimalikud vabanemistähtajad on seatud sõltuvusse teo ebaõigussisust. Lisatavad lõiked sätestavad uued (ja ka kehtivatest veel hilisemad) tähtajad, mille saabudes võib kinnipeetavatel avaneda võimalus vabaneda vanglast enne tähtaega käitumiskontrollile allutamiseiga. Eelnõu sihtrühm on kinnipeetavad, kelle vabastamist on kohus pidanud kehtivas seaduses sätestatud tähtaegadel veel enneaegseks või kinnipeetava vabastamiseks on esinenud muu takistus, mis võib olla lisatava tähtaja möödumisega kõrvaldatud.

Arvestades lisatavates lõigetes sätestatud vangistuse võrdlemisi hilist staadiumit, on kavandatud muudatuse järgi ennetähtaegne vabanemine (vähemasti kohtu vaatest) automaatne, st isiku ennetähtaegseks vabastamiseks eelnõuga loodavate sätete alusel ei ole kohtu sellekohast otsustust vaja. Selline korraldus hoiab ühelt poolt kokku vanglate ressursi, mis kuluks kohtule ennetähtaegse vabastamise otsuseks tarvilike dokumentide koondamiseks ja kohtule edastamiseks. Teisalt hoiab see kokku ka kohtu enda ressursi: kohus ei pea pärast tingimisi enne tähtaega vabastamise menetlust, kui vabastamine jääb rahuldamata, sama kinnipeetava kohta enam hilisemas karistuse kandmise faasis samasisulist küsimust menetlema, välja arvatud juhul, kui vangla või prokuratuur esitab n-ö hädapidurina sellekohase ettepaneku. Kuigi vabanemise automaatsus ei ole vangla vaatest täielik (tähtaja lähenedes tuleb vajaduse korral sekkuda ning saata kohtule ettepanek kinnipeetava vabastamata jätmiseks), ei ole isegi päris automaatne vabanemismehhanism Eesti õiguskorrale tundmatu, kuna sellena võib käsitada nt KarS-i § 73 lõike 2 ja § 74 lõike 2 alusel mõistetud šokivangistusest vabanemist.

Kaitseklauslina nähakse ette kohtu võimalus keelata kinnipeetava ennetähtaegne vabastamine eelnõus sätestatud tähtaegadel (KarS § 76 lõikes 1¹ või 2¹). See võimaldab takistada nende isikute vabastamist, kes pole vangistuse eesmäärke saavutanud ja kujutaks isegi oma vanglakaristuse lõppstaadiumis ühiskonnale ohtu. Sellisteks kinnipeetavateks võib näiteks pidada isikuid, kelle suhtes tuleb potentsiaalselt kaaluda karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamist (vt KarS § 87¹). Kaitseklausli rakendamiseks on nii vanglal kui ka prokuratuuril õigus esitada kohtule põhjendustega ettepanek kinnipeetava vabastamata jätmise kohta (vt täpsemalt eelnõuga lisatavaid KrMS § 426 lg 2¹ ja VangS § 76 lg 8). Kui põhjust „hädapidurit“ tõmmata ei ole, vabastatakse kinnipeetav enne tähtaega vangistusest käitumiskontrollile allutamiseiga eelnõus sätestatud tähtajal ilma sellekohase kohtumenetluseta.

Samasugune muudatus tehakse ka KarS-i § 76¹ lõikes 2. Paragrahv 76¹ reguleerib ennetähtaegse vangistusest vabastamise korraldust isikute suhtes, kes olid kuriteo toimepanemise ajal nooremad kui kaheksateistaastased. Erisused võrreldes §-ga 76 seisnevad selles, et noore puhul ei pea kohus § 76¹ lõike 1 järgi kohaldama elektroonilist valvet esimese ennetähtaegse vabanemise võimaluse korral (II astme kuriteo puhul 1/3 ja I astme kuriteo puhul 1/2 vangistuse kandmise järel). Paragrahvi 76¹ lõige 2 aga kohustab kohut vabastama noore kinnipeetava, kui tegemist on II astme kuriteoga. I astme puhul ei ole erisust ette nähtud ja kehtiva seaduse kohaselt rakendatakse sama korda, nagu on kehtestatud täisealiste puhul. Kuna eelnõuga muudetakse § 76 selliselt, et vangistuse lõppfaasis ei pea kohus eraldi otsustama vanglast ennetähtaegset vabastamist ja käitumiskontrollile suunamist, siis on otstarbekas teha

analoogne muudatus ka noortele. Seetõttu muudetakse KarS-i § 76¹ lõiget 2 analoogseks § 76 lõikega 1¹ või 2¹, kus seaduses sätestatud tähtaja saabudes kinnipeetav vabastatakse vanglast, kui kohus ei ole seda keelanud, vangla või prokuratuuri põhjendatud taotluse alusel.

Erinevus §-st 76 on aga tähtaegades. Alaealisena kuriteo toime pannud isikute karistamine reaalse vangistusega on väga harv ning seda püütakse vältida. Kui noor inimene on siiski vanglasse karistust kandma saadetud, tehakse temaga vanglas intensiivset tööd, et ta võimalikult kiiresti vabaneks ja jätkaks oma karistust kriminaalhoolduse järelevalve all. Seetõttu on lisatud § 76¹ lõikesse 2 ka I astme kuritegu (punktis 1 on II astme kuriteo korral vabastamine pärast ½ vangistuse ära kandmist ja punktis 2 on I astme kuriteo korral vabastamine pärast 2/3 vangistuse ära kandmist).

Kuigi KarS-i § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtajad on kolmandiku võrra lühemad kui § 76 lõigetes 1¹ ja 2¹, siis on ka siin muudatuse tulemusena võimalik kohtul keelata ennetähtaegne vabastamine, seda erinevalt kehtivast seadusest. Muudatuste tõttu § 76¹ lõikes 2, tuleb muuta ka sama paragrahvi lõiget 3 ning tunnistada kehtetuks lõige 4, mis on seotud kohtu kohustusega vabastada noor kinnipeetav ennetähtaegselt vangistusest. Kuna muudatuse tulemusena ei tee kohus enam vahetult enne vabastamist otsust, tuleb lõige 4 tunnistada kehtetuks.

Ennetähtaegse vabastamise korraga on seotud muudatus §-de 76, 76¹ ja 77 pealkirjas, millele lisatakse vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise korral süüdlase allutamine käitumiskontrollile. See on vajalik ja oluline, et paremini mõista, mis järgneb vanglast ennetähtaegsele vabastamisele. Praegune pealkiri on ühiskonnas süvendamas kuvandit, et kinnipeetavad lihtsalt vabastatakse vanglast enne tähtaega. Nii see ei ole ja selleks, et paragrahvi pealkiri annaks selgema viite, millega on tegemist, täiendatakse pealkirja. Samasugune pealkiri on ka KarS-i §-l 74 – karistusest tingimisi vabastamine süüdlase allutamise käitumiskontrollile, mis võrdluses KarS-i §-ga 73 – karistusest tingimisi vabastamine – annab selge viite, et tegemist ei ole pelgalt karistusest vabastamisega, vaid sellega kaasneb käitumiskontroll ja kohustused.

KarS-i § 78 on vaja täiendada seetõttu, et eespool käsitletud KarS-i muudatuste alusel on kinnipeetaval võimalik vabaneda ilma vahetult enne vabanemist tehtud kohtulahendita. Kuna KarS-i § 78 kehtivad sätted võtavad katseaja kulgemise arvestamise aluseks kohtulahendi jõustumise, on lisatava punkti puhul vaja teistsugust arvestamise alust. See alus on eelnõu kohaselt isiku vanglast vabanemise kuupäev.

3.1.2. KrMS-i muudatused (eelnõu § 3 muutmispunktid 2–5)

KrMS-i § 426 lisatakse kaks lõiget. Lõige 1¹ näeb ette, et kui täitmiskohtunik keeldub süüdimõistetule tingimisi enne tähtaega vabastamisest KarS-i § 76 lõike 1 punkti 2 või lõike 2 punkti 2 või § 76¹ lõike 1 alusel ning enne süüdimõistetule KarS-i § 76 lõikes 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtaja saabumist kohtus tema enne tähtaega vabastamist enam ei arutata, määrab täitmiskohtunik süüdimõistetule karistusseadustiku § 76 lõike 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõike 2 alusel vabanemise puhuks katseaja ning käitumiskontrolli ajal kohaldatavad kohustused. Tegemist on etteulatuva ja tingliku käitumiskontrolli määramisega. Vajaduse korral on hiljem võimalik katseaja ja käitumiskontrolli nõudeid korrigeerida kohtul KrMS-i § 427 lõike 1 alusel. Samuti luuakse võimalus, et süüdlase nõusolekul saab kriminaalhooldusametnik kohustusi muuta, asendada või lisada, mis vähendab nn automaatse ennetähtaegse vabastamise puhuks etteulatuvalt kohustuste määramisel kohtu võimalikku muret valedes kohustustes panemisega.

Lisatav lõige 2¹ näeb ette, et vangla või prokuratuuri põhjendatud ettepanekul võib täitmiskohtunik keelata süüdimõistetule karistusseadustiku § 76 lõigete 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõike 2 alusel nn automaatse ennetähtaegse vabastamise. Sellisel juhul määrab täitmiskohtunik kas uue tähtaja, mille möödumisel vabastamise küsimust uuesti arutatakse, või määrab kohus uue

tähtaja, mille saabumisel kinnipeetav ennetähtaegselt vabastatakse nn automaatselt, ilma sellekohase kohtumenetluseta. Selleks puhuks määrab kohus etteulatuvalt ka katseaja ja kohustused. Sellisel juhul on vanglal või prokuratuuril taas võimalik esitada kohtule põhjendustega ettepanek keelata süüdimõistetu ennetähtaegne vabastamine.

Lõige 2¹ lisatakse seadusesse, et luua menetlusõiguslik alus kohtule nn automaatse ennetähtaegse vabastamise hädapiduri rakendamiseks. Sellele sättele vastab VangS-i § 76 lisatav lõige 8, mis sätestab vangla võimaluse (samas ka kohustuse) teha kohtule ettepanek süüdimõistetu siiski mitte vabastada, ehkki KarS-i § 76 lõikes 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtaeg ennetähtaegseks vabanemiseks on saabumas. Lisatava sätte kohaselt on kinnipeetava vabastamise keelamise ettepanek võimalik teha vanglal (samuti prokuratuuril), kuna just vanglal on parim ülevaade sellest, kuidas isiku karistuse kandmine on kulgenud ja milline on tema eripreventiivne prognoos. Prokuratuuril on aga koos uurimisasutustega eelduslikult teadmine sellest, kuidas isiku ennetähtaegne vabanemine võiks mõjutada temast lähtuvat kriminoogeenset riski koosmõjus väliskeskkonnaga ning kuidas ennetähtaegne vabanemine võiks mõjuda üldpreventsiooni eesmärkide saavutamisele. Vabastamise keelamise põhjendamise ja nende põhjenduste tõendamise koormus lasub ettepaneku tegijal. Vabastamine või vabastamisest keeldumine on kohtu kaalutusotsus, kus kohus peab hindama, kas ettepanekus esitatud kaalutlused viitavad sellele, et süüdimõistetu vabastamine asetaks ohtu karistuse eesmärkide saavutamisele.

Sättes sisaldub ka klausel, mille kohaselt peab kohus ennetähtaegset vabanemist keelava otsuse tegemisel määrama küsimuse uue arutamise tähtaja, välja arvatud juhul, kui karistuse kandmise lõpuni jääb liiga lühike aeg. Kohtul on võimalik ka alternatiivselt määrata uus vabastamise aeg etteulatuvalt koos katseaja ja käitumiskontrolli kohustusega. Selline olukord võib esineda juhul, kui isikul on negatiivse otsuse järel jäänud kanda karistust veel näiteks vähem kui kuus kuud ning täiendav hindamine ja selle kohtus arutamine langeks ajaliselt väga lähestikku isiku tähtaegse vanglast vabanemisega. Kohtul on sel juhul võimalik määrata, et kinnipeetav vabastatakse näiteks kolm kuud enne tähtaega, millega kaasneb käitumiskontroll ja katseage kuus kuud (KarS § 76 lg 5). KarS-i § 76 lõike 3 kohaselt aga ei vabastata enne tähtaega süüdimõistetu, keda on karistatud vähemalt kaheaastase vangistusega ja kellel on jäänud mõistatud karistusajast kanda vähem kui kaks kuud. Lisaks enne tähtaega vangistusest vabastamise otsustamisele peab kohus silmas pidama ka võimalikku KarS-i § 87¹ karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamise vajadust ning sellega seotud tähtaegu. Vangla või prokuratuur saavad kahtlemata juhtida sellele kohtu tähelepanu oma ettepanekus keelata automaatne ennetähtaegne vabastamine ning põhjendada seda vajadusega kohaldada kinnipeetava suhtes hoopis karistusjärgset käitumiskontrolli, mille kohus saab määrata samal ajal ennetähtaegse vangistusest vabastamise keelamisega.

KrMS-i § 426 lõikes 1 tehakse täpsustus KarS-i § 76 lõigetele 1 või 2, kuna lõigete 1¹ või 2¹ lisamisel KarS-i § 76 muutub KrMS-i § 426 lõikes 1 olev viide valeks. Paragrahvi 76 lõigete 1¹ või 2¹ puhul ei ole enam vaja kohtu sekkumist süüdimõistetu tingimisi ennetähtaegseks vangistusest vabastamiseks ja käitumiskontrollile suunamiseks. KrMS-i § 426 lõikest 1 jäetakse välja teine lause, kuna muudatuse tulemusena kaob kohtu roll ka alaealisena kuriteo toime pannud kinnipeetavate nn automaatse ennetähtaegse vabastamise kontekstis.

KrMS-i § 426 lõike 2 punkti 1 muudatus on samuti vajalik VangS-i § 76 lõike 3 viite muutmise tõttu. KrMS-i § 426 lõike 2 punktis 1 viidatakse VangS-i § 76 lõikes 3 sätestatud kuuekuulisele tähtajale, millest kohus võib määrata lühema või pikema tähtaja, millal arutatakse uuesti kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabanemise võimalust. Viide käib süüdlaste kohta, kes on kuriteo toime pannud enne kaheksateistaastaseks saamist. Kuna selliste noorte enne tähtaega

vabastamise korda KarS-i §-s 76¹ muudetakse, siis ei ole kohane enam ka KrMS-i § 426 lõike 2 punktis 1 viide VangS-i § 76 lõikele 3. Selliselt ongi KrMS-i § 426 lõike 1 punkt 1 sõnastatud.

3.1.3. VangS-i muudatus (eelno § 4 muutmispunktid 2–6)

VangS-i §-s 76 muudetakse lõikeid 1, 3 ja 5 ning paragrahvi täiendatakse lõigetega 8–10, mis reguleerivad eelnõuga KarS-i lisatava vabastatismehhanismiga seotud tegevusi

VangS-i § 76 lõige 3 reguleerib vangla tegevusi sellise kinnipeetava puhul, kes oli kuriteo toimepanemise ajal noorem kui 18-aastane ning keda kohus ei vabasta enne tähtaega vangistusest esimesel võimalusel, mis on sätestatud KarS-i § 76¹ lõikes 1. Kehtiva seaduse kohaselt peab vanglateenistus esitama materjalid uuesti ennetähtaegse vabastamise otsustamiseks järgmise seaduses sätestatud tähtaja saabumisel. Kuna KarS-i § 76¹ lõiget 2 muudetakse selliselt, et uue tähtaja saabudes kinnipeetav vabastatakse, kui kohus ei ole vabastamist keelanud, muudetakse ka VangS-i § 76 lõike 3 sõnastust.

VangS-i § 76 lõige 5 reguleerib selliseid juhtumeid, kus kinnipeetav on enne tähtaega vangistusest vabastatud, kuid rikkunud käitumiskontrolli nõudeid või katseajal pannud toime uue tahtliku kuriteo ja ta on saadetud tagasi vanglasse. Lõikes 5 on sätestatud tähtaeg, millal on vanglal taas kohustus esitada kohtule materjalid kinnipeetava enne tähtaega vangistusest vabastamiseks, ning kohtul on kehtiva seaduse kohaselt võimalus tähtaega muuta. Eelnõus sätestatakse süüdimõistetu enne tähtaega vabanemise võimalus, kui kohus on määranud tähtaja, millal süüdimõistetu vabastatakse nn automaatselt enne tähtaega vangistusest, ning kohus ei ole vabastamist keelanud vanglateenistuse või prokuratuuri põhjendatud ettepanekul.

Lõige 8 annab vanglale ühelt poolt õiguse ning paneb teisalt ka kohustuse sekkuda eelnõus käsitletavasse kinnipeetava ennetähtaegse vabastamise kulgu. Tegemist on nn hädapiduriga, mis võimaldab vanglal teavitada kohut kinnipeetava jätkuvast ühiskonnaohtlikkusest vms tegurist, mille pinnalt peaks kohus konkreetse kinnipeetava automaatset ennetähtaegset vabastamist hindama ning vajaduse korral selle keelama. Et anda kohtule piisav aeg otsustamiseks, tuleb põhjendustega ettepanek edastada vähemalt 30 päeva enne automaatse ennetähtaegse vabanemise tähtaja saabumist. KrMS-i § 426 lõike 2¹ alusel võib kohtule taotluse esitada ka prokuratuur. Praktikas peaksid vangla ja prokuratuur tegema koostööd ja vajaduse korral saab vangla prokuratuurile nn hädapiduri esitamise aega meelde tuletada, kuid seaduses ei ole otstarbekas mingit lisakohustust selleks sätestada. Vangla peab oma sisekorra ja IT-lahendusega tagama, et teeb mõistlikul ajal enne nn automaatse ennetähtaegse vabastamise saabumist otsuse, kas esitada kohtule taotlus nn automaatse ennetähtaegse vabastamise keelamiseks või mitte.

Lõike 8 lõppu on lisatud täiendus, mille kohaselt võib vangla edastada nn hädapiduri taotluse ka siis, kui automaatse tingimisi enne tähtaega vabanemise (TEV) tähtajani on jäänud vähem kui 30 päeva, seda põhjendatud vajaduse korral. Näiteks juhtumites, kus kinnipeetav, kellel on jäänud automaatse TEV-ni vähem kui 30 päeva, hakkab rikkuma vangla korda sellisel määral, mis oleks hädapiduri tõmbamise aluseks või kui kinnipeetav paneb vahetult enne automaatse TEV tähtaega vanglas toime kuriteo. Neil juhtudel ei ole võimalik kinnipeetavat vabastada ning seejärel hakata teda vabaduses näiteks taga otsima ja vahistama. Otstarbekas on anda vanglateenistusele võimalus esitada kohtule taotlus sellistel juhtudel hiljem.

Kui mingit põhjust nn automaatset ennetähtaegset vabastamist keelata ei ole, ei pea vangla tegema põhjalikku hindamist. Sel juhul teeb vangla tavapärased ettevalmistused kinnipeetava vabastamiseks.

Lõige 9 on mõeldud olukordadeks, kus vanglateenistus või prokuratuur on edastanud kohtule taotluse tõmmata nn hädapidurit kinnipeetava automaatse ennetähtaegse vabastamise vältimiseks, kuid kohus ei ole jõudnud seda piisavalt kiiresti menetleda või esitas vangla

põhjendatud vajadusel taotluse hiljem või on kohtulahend edasi kaevatud ja selle lahend ei ole jõustunud automaatse ennetähtaegse vabastamise päevaks. Sellise olukorra tekkimisel ei vabasta vangla kinnipeetavat enne selles asjas tehtud kohtulahendi jõustumist. Oluline ei ole, kas kohus nõustub vanglateenistuse või prokuratuuri ettepanekuga ja keelab automaatse ennetähtaegse vabastamise või lükkab ettepaneku tagasi. Kui kohus ei nõustu hädapidurit tõmbama, vabastatakse kinnipeetav kohtulahendi jõustumisel.

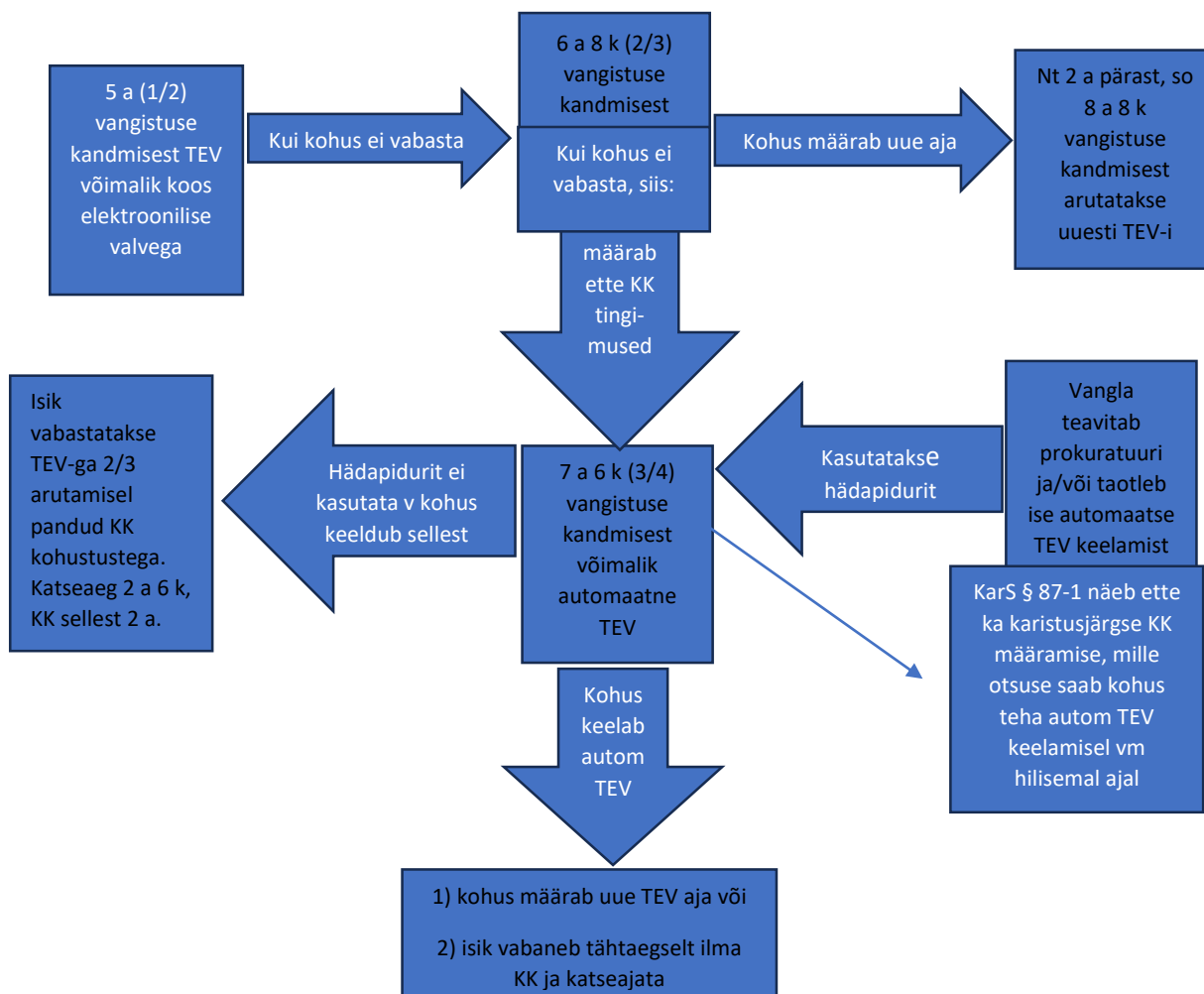
Lõikes 10 sätestatakse reegel sellisteks juhtudeks, kus vanglateenistus või prokuratuur on esitanud kohtule tähtjaks ja nõuetekohase ettepaneku keelata kinnipeetava ennetähtaegne nn automaatne vabastamine, kuid kohtumenetluse ajal või enne kui kohtulahend jõuab jõustuda, saabub KarS-i § 76 lõikes 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtaeg. Ei ole oluline, kas kohus nõustub ettepaneku esitajatega ja keelab automaatse vabastamise või lükkab selle tagasi, ei saa vangla kinnipeetavat enne otsuse jõustumist vabastada. Kui kohus lükkab ettepaneku tagasi ja tähtaeg on vahepeal saabunud, vabastab vangla kinnipeetava kohtulahendi jõustumisel. Lõige 10 reguleerib olukorda, kui kohus keelab kinnipeetava enne tähtaega vangistusest vabastamise KarS-i § 76 lõikes 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtjal. Kohtul on sel juhul võimalus määrata uus tähtaeg, millal vaadatakse ennetähtaegse vabastamise küsimus uuesti läbi ning vangla ülesanne on koostada selleks ajaks kohtule asjakohased materjalid. Kohtul on samuti võimalus määrata etteulatuvalt tähtaeg, millal kinnipeetav enne tähtaega vabastatakse ja käitumiskontrollile allutatakse. See tähendab, et kohus võib esimesel korral nn automaatse ennetähtaegse vabastamise keelata ja määrata tähtaja uueks nn automaatseks ennetähtaegseks vabastamiseks. Sel juhul määrab kohus etteulatuvalt ka katseaja ja selle tingimused. Vangla või prokuratuur võib uue nn automaatse ennetähtaegse vabastamise puhul uuesti esitada selle keelamise taotluse.

Eelnõuga luuakse rakendussäte VangS-i § 172¹⁰, et muudatuste jõustumisel oleks teada, mida teha nende kinnipeetavatega, kellel on muudatuste jõustumise ajaks nn automaatse ennetähtaegse vabastamise aeg juba möödas või lähiajal saabumas. Eelnõukohase muudatuse tulemusel ei pea vangla edaspidi esitama kohtule dokumente nn automaatse ennetähtaegse vangistusest vabastamise otsustamiseks, kuid selle üks eeldus on eelneva negatiivse tulemiga ennetähtaegse vabastamise arutamise käigus tehtud etteulatuvalt otsus katseaja ja kohustuste kohta. Kuna seadusemuudatuse jõustumise hetkeks ei ole kohus etteulatuvalt otsuseid katseaja ja kohustuste kohta saanud teha, ei saa kohe vabastada kinnipeetavaid, kelle nn automaatse vabastamise tähtaeg on saabunud. Seetõttu peab vangla erandkorras selleks kohtu poole pöörduma. Kuna selliseid kinnipeetavaid on prognooside kohaselt muudatuse jõustumise ajal ca 200, siis on vaja kehtestada vanglale materjalide esitamiseks ja kohtule nende läbivaatamiseks mõistlik aeg. Rakendussätte kohaselt esitatakse esimesena alaealisena kuriteo toime pannud kinnipeetavate, keda puudutab muudatus KarS-i § 76¹ lõikes 2, ja seejärel teise astme kuriteo toime pannud kinnipeetavate ning seejärel esimese astme kuriteo toime pannud kinnipeetavate materjalid. Kokku nähakse selleks ette mitte enam kui kuus kuud muudatuse jõustumisest.

Järgnevalt on esitatud skeem ennetähtaegse vangistusest vabastamise ja käitumiskontrollile allutamise protsess pärast seadusemuudatuste jõustumist (rakendussätteid arvestamata).

Näide muudatustest

Järgneva näitega selgitatakse eelnõuga kavandatavate ennetähtaegse vangistusest vabastamise muudatuste sisu. Näiteks kinnipeetava puhul, keda on kohus karistanud kümne aasta pikkuse vangistusega (I astme kuritegu), on võimalikud tingimisi enne tähtaega vabanemise (TEV) ja käitumiskontrollile (KK) allutamise etapid järgmised.

3.2. Kriminaalhooldusala kohustuste muutmise, asendamise ja lisamise õiguse andmine lisaks kohtule kriminaalhooldusametnikule

3.2.1. Karistusseadustiku muutmine (eelnõu § 1 muutmispunktid 1–9, 13, 18, 20, 21 ja 22)

KarS-is tehtavad muudatused, mis puudutavad õiguse andmist kriminaalhooldusametnikule muuta, asendada või lisada kohustusi kriminaalhooldusale selleks kohtu poole pöördumata, sisalduvad järgmistes KarS-i sätetes: § 69 lõiked 3 ja 6; § 69² lõige 9; § 74 lõige 4; § 75 lõiked 2–3¹; § 76 lõige 7; § 77 lõige 3¹; § 87 lõige 4 ja § 87¹ lõige 4.

Muudatus seisneb järgnevas.

Kriminaalhoolduse täideviimine on dünaamiline protsess, kus süüdlase korduvkuritegevuse ennetamiseks on karistuse täideviimise ajal vaja ja mõistlik teha muudatusi. Sama seisukohta, et kriminaalhoolduse täideviimine peab olema paindlik, on väljendatud ka karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes¹. Samas on nende muudatuste tegemise õigus KarS-i § 75 lõike 3

¹ J. Sootak, P. Pikamäe Karistusseadustiku kommenteeritud väljaanne 2021 § 75 kommentaar.

järgi ainult kohtul. Eelnõus sätestatakse võimalus, mille kohaselt saab karistuse täideviimise ajal lisaks kohtule süüdimõistetu nõusolekul kohustusi muuta, asendada või lisada ka kriminaalhooldusametnik.

Kohustuse muutmisenä peetakse silmas eelkõige kohustuse mahu muudatust või muul moel kohustuse täpsustamist. Näiteks kui kohustuseks on alkoholi biomarkeri testi tegemine üks kord poole aasta jooksul, aga seda oleks vaja teha sagedamini, siis kriminaalhooldusale nõusolekul määratakse sageduseks näiteks üks kord kvartalis. Või kui kohus on pannud kohustuse käia psühholoogi vastuvõttudel, kuid pärast esimest vastuvõttu selgub, et vaja oleks hoopis psühhiaatri abi.

Kohustuse asendamine tähendab aga algselt määratud KarS-i § 75 lõike 2 loetelus oleva kohustuse asendamist teise samaväärse loetelus oleva kohustusega. Näiteks kui süüdimõistetule on pandud kohustus piirata alkoholi tarbimist ja esitada selle kontrollimiseks biomarkeri test üks kord kvartalis, kuid pärast esimese (tasulise) testi tegemist jääb kriminaalhooldusale töötuks ja tal ei ole võimalik enam tasulisi teste teha, võiks kriminaalhooldusametnik nimetatud kohustuse asendada süüdlase nõusolekul samaväärsega, alkoholi tarvitamise keeluga (KarS § 75 lg 2 p 2).

Kohustuste lisamine tähendab olukorda, kus kriminaalhooldusale ei ole kohus pannud näiteks ühtki KarS-i § 75 lõikes 2 nimetatud kohustust ja kriminaalhoolduse käigus ilmneb vajadus mõne kohustuse järele (näiteks alkoholi tarvitamise keelamine) või kui tegemist on käitumiskontrolli tingimuste rikkumisega, millele reageerimiseks on kõige tõhusam viis mõne lisakohustuse panemine (näiteks sotsiaalprogrammi läbimine). Mõlemal kirjeldatud juhul peab kriminaalhooldusale olema nõus sellega, et kohustuse(d) määrab kriminaalhooldusametnik, samuti on nõusolek vajalik eespool kirjeldatud muutmise ja asendamise puhul. Kui kriminaalhooldusale ei nõustu kriminaalhooldusametnikuga, pöördub ametnik sama palvega kohtu poole.

Muudatusel on kaks eesmärki. Esiteks vähendab kohtute töökoormust see, kui kohus ei pea läbi vaatama erakorralisi ettekandeid, mis puudutavad kriminaalhoolduse kestel tekkivate kohustuste muutmist, asendamist või lisamist olukorras, kus süüdimõistetu on nõus kriminaalhooldaja hinnangul vajalike muudatustega.

Teine eesmärk on muuta kriminaalhoolduse täideviimine seaduse mõtte järgi ka sisu poolest paindlikumaks. Muudatus annab parema võimaluse kaasata süüdimõistatud rohkem oma karistuse täideviimise protsessi ehk luua eeldused, et kriminaalhooldusale enda tegevusest sõltuks tema käitumiskontrolli kulgemine senisest rohkem.

Kui praegu kriminaalhoolduse käigus selgub, et süüdlase korduvkuritegevuse tõenäosuse vähendamiseks tuleks mõni vajalik tegevus (nt sotsiaalprogrammis osalemine või alkoholi tarbimist hindava biomarkerite analüüs) kohtulahendis kindlaks määratule lisada, siis tuleb selleks kriminaalhooldusametnikul pöörduda taotlusega kohtusse. Samuti tuleb pöörduda kohtusse selleks, et kriminaalhooldusametnik saaks kokkuleppel süüdimõistetuga kasutada sobivamat kohustuse täitmise alternatiivi (nt alkoholi tarbimist hindava biomarkerite analüüs täieliku alkoholikeelu asemel).

Muudatuse tulemusena saab kriminaalhooldaja katseaja tingimusi kohandada süüdimõistetu nõusolekul ilma kohtu poole pöördumata. Kui süüdimõistetu ei nõustu käitumiskontrolli kestel kriminaalhooldaja ette pandud kohustuste muutmise, asendamise või lisamisega, esitab kriminaalhooldusametnik kohtule ettekande ja seda arutatakse samamoodi, nagu seda on senigi teinud maakohtute täitmiskohtunikud (vt ka seletuskirjas KrHS § 26² selgitusi).

Kriminaalhooldusametnik ei saa ise tühistada kohustusi. See õigus jääb ainult kohtule, samuti katseaja pikendamine ja karistuse täitmisele pööramine.

Kirjeldatud muudatustega on seotud KarS-i § 75 lõike 2 punktidest 1, 4 ja 7 sõna „kohtu“ välja jätmine, kuna eelnõu kohaselt võib kriminaalhooldusosaluse nõusolekul kohustusi määrata ka kriminaalhooldusametnik. Muudatus on vajalik selguse huvides.

KarS-i § 75 lõiget 2 täiendatakse punktiga 11, mille kohaselt saab käitumiskontrolli korral isikule tema nõusolekul määrata ka muu asjakohase kohustuse. Praktikas on kasutatud KarS-i § 75 lõikes 2 loetlemata kohustuse määramise korral sama paragrahvi lõiget 4, mis lubab kinnitada süüdlase enda võetud kohustusi. Samas näiteks KrMS-i § 202 lõike 2 punktis 7 on samuti antud võimalus panna isikule seaduses täpselt määratlemata muu asjakohane kohustus, kui kriminaalmenetlus lõpetatakse ootustega. Sellise kohustuse saab panna vaid kahtlustatava või süüdistatava nõusolekul.

Erinevus KarS-i § 75 lõikes 4 ja eelnõuga sama paragrahvi lõikesse 2 lisatava punkti 11 vahel seisneb selles, et lõikes 4 on silmas peetud sellist kohustust, mille lisamise ettepaneku teeb süüdlane ise, lubades oma käitumist parandada, ja tegemist võib olla igasuguse kohustusega, mis ei pea olema seotud toime pandud teoga ega olema muul moel asjakohane. Näiteks võib süüdlane pakkuda, et ta lubab hakata tegelema hommikujooksuga, veedab rohkem aega perega, viib lõpule korteriremondi vms.

Punktis 11 on aga muu asjakohase kohustuse all silmas peetud kohustusi, mis täpselt ei mahu mõne eelneva punkti alla, kuid on seotud kuriteo toimepanemise asjaolude ning süüdlase isikuga, nagu nõuab lõike 2 sissejuhatav lause. Näiteks kui süüdlase kuritegude toimepanemise risk on seotud alkoholi liigtarvitamisega, siis on kehtiva KarS-i § 75 lõike 2 loetelust võimalik valida kohustus mitte tarvitada alkoholi, mis on täielik alkoholi keeld. Kui aga ei ole vaja kehtestada lauskeeldu, vaid piisaks alkoholi tarvitamise kontrolli all hoidmisest, on seda võimalik kontrollida regulaarse biomarkeri testiga. Sellist kohustust loetelus ei ole ja praktikas kasutatakse selleks KarS-i § 75 lõiget 4. See ei ole aga päris korrektne, sest sellise kohustuse ettepanek ei ole tulnud süüdlaselt. Korrektne on luua eraldi punkt selleks KarS-i § 75 lõike 2 loetellu analoogselt KrMS-i § 202 lõike 2 punktiga 7. Kuna määratlemata kohustust ei saa kehtestada, siis on lisatud eelneva nõusoleku nõue.

Lisaks muudetakse KarS § 75 lõike 1 sissejuhatavat lauseosa ning KarS § 75 lõiget 3 selliselt, et ka kohus saaks paindlikumalt läheneda käitumiskontrollile allutatud süüdlasele kontrollnõuete määramisel. Kui siiani on saanud kohus valida individuaalselt kohustusi ja on pidanud määrama kõik KarS § 75 lõikes 1 nimetatud kontrollnõuded, siis muudatuse tulemusel on võimalik lähtudes konkreetsest isikust teha kontrollnõuetest valik. KarS § 75 lõike 3 muudatus on seotud samuti kontrollnõuete paindlikuma määramisega, kohus saab need hiljem vajadusel muuta, asendada või tühistada. Muudatuste tulemusena on ainult kohtu pädevuses kontrollnõuete määramine ning hiljem vajadusel lisamine, muutmine, asendamine või tühistamine ning seejuures ei ole nõutav süüdlase nõusolek. Kohustusi saab edaspidi aga muuta, asendada või lisada ka kriminaalhooldusametnik kui selleks on kriminaalhooldusosaluse nõusolek. Nõusoleku puudumise korral pöördub kriminaalhooldusametnik kohtu poole. Ainult kohtule jääb õigus kohustusi tühistada.

3.2.2. Kriminaalhooldusseaduse muudatused (eelnõu § 2 muutmispunktid 2–4)

Kriminaalhooldusametnikule õiguse andmine algselt kohtu või prokuratuuri pandavate kohustuste muutmiseks, asendamiseks või lisakohustuste panemiseks nõuab ka kriminaalhooldusseaduse täiendamist. Selleks tehakse täiendused KrHS-i § 26 lõikes 1 ja § 26¹ lõikes 1.

Samuti täiendatakse seadust §-ga 26², milles sätestatakse üheselt kriminaalhooldusametniku õigus muuta, asendada kriminaalhooldusosalusele pandud kohustusi või neid lisada. Kriminaalhooldusametnikul on õigus hoiatada kriminaalhooldusosalust ja see õigus on KarS-is sätestatud juba 2015. a karistusõiguse revisjonist alates, kuid hoiatust ei ole KrHS-is reguleeritud. Selguse huvides on ka hoiatus nüüd KrHS-is nimetatud.

Kriminaalhooldusaluse tegudele reageerimise alused tulenevad KarS-i või KrMS-i asjakohasest sättest. Näiteks ÜKT puhul on KarS-i § 69 lõike 6 alusel võimalik karistust täideviival ametnikul (kes on pärast politseiametnikelt ÜKT täideviimise kohustuse äravõtmist ainult kriminaalhooldusametnik) kirjalikult hoiatada süüdlast, kes hoiab üldkasulikust tööst kõrvale, ei järgi kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi. Kuid ainult kohus saab määrata lisakohustusi KarS-i § 75 lõike 2 alusel.

KrHS-i lisatava § 26² lõikega 3 reguleeritakse olukorda, kus kriminaalhooldusalune ei nõustu kriminaalhooldusametniku tehtava muudatusega. Sel juhul ei nähta hooldusalusele ette kaebeõigust, vaid kriminaalhooldusametnik esitab erakorralise ettekande kohtule või prokuratuurile. Täpsema töökorra selleks peab kriminaalhooldussüsteem veel välja töötama, kuid lühidalt võiks see seisneda järgmises. Kui kriminaalhooldusametnik on näiteks avastanud mingi rikkumise, siis ta esmalt vestleb sellest hooldusalusega ja nõuab vajaduse korral selgitusi. Seejärel teeb ametnik võimaluse korral ning kui rikkumise asjaolud seda lubavad, hooldusalusele teatavaks rikkumisele reageerimise viisi, näiteks ettepaneku määrata lisakohustus. Kui süüdlane sellega vestluse käigus nõustub, vormistatakse määramine ja nõusolek ühes dokumendis kirjalikult. Kui ametnik pakub välja mitu varianti, arutatakse need suuliselt läbi ja vormistatakse valitud viis kirjalikult. Kui kriminaalhooldusalune ei nõustu vestluse käigus hooldaja pandava kohustusega, märgitakse see kriminaalhoolduse päevikusse ning kriminaalhooldusametnik vormistab kohtule erakorralise ettekande rikkumisele reageerimiseks. Võimalik on ka selline lähenemine, et kriminaalhooldusametnik koostab kõigepealt otsuse lisakohustuse määramiseks kirjalikult ja küsib sellele hooldusaluse nõusolekut ning kui nõusolekut ei anta, koostab erakorralise ettekande. Kuna KarS-i § 75 lõikes 2 loetletud kohustusi saab endiselt muuta ka kohus, esitab kriminaalhooldusametnik erakorralises ettekandes sama taotluse: muuta või asendada kohustus või lisada uusi kohustusi. Erakorraline ettekanne tuleks kohtule esitada iga kord, kui kriminaalhooldusalune ei nõustu lisakohustusega, näiteks rikkumisele reageerimiseks, kuna kehtiva seaduse järgi ju koostatakse analoogselt olukorras ettekanne. Seadusemuudatus võimaldab rikkumistele kiiremini reageerida, aga alles jääb ka senine reageerimisviis. Ainult kohus saab kohustusi tühistada, katseaega pikendada ja vangistuse täitmisele pöörata.

Kui tegemist on oportuniteediga menetluse lõpetamisega prokuratuuri määruse alusel, esitatakse erakorraline ettekanne vajaduse korral prokuratuurile (vt ka seletuskirja muudatust 3.3).

3.3. Oportuniteediga menetluse lõpetamise korral pandavate kohustuste täitmine kriminaalhooldusosakonnas

3.3.1. Kriminaalhooldusseaduse muutmise (eel nõu § 2 muutmispunktid 1 ja 5)

KrHS-i §-s 2 loetletakse kriminaalhooldusalused. Kriminaalhooldussüsteemi loomisel olid kriminaalhooldusalused ainult süüdimõistetud isikud pärast kohtuotsuse jõustumist. Aja jooksul on loetelu täiendatud eri liiki hooldusalustega, sh nendega, kelle kriminaalmenetlus on lõpetatud oportuniteediga ja kellele on KrMS-i § 202 alusel pandud kohustusena ÜKT või alkoholi tarvitamise keelu täitmist kontrolliva elektroonilise seadme kohustus. Teisi kohustusi on siiani täitnud prokuratuur ise või edastanud kohustused täitmiseks kolmandatele isikutele, näiteks MTÜ-dele või Sotsiaalkindlustusametile, ja kontrollinud siis nende täitmist.

Muudatuse eesmärk on tekitada selgem rollijaotus prokuratuuri ja kriminaalhoolduse vahel ning selle kaudu vabastada prokuratuur kriminaaltäitevülesannetest, mille täitmiseks prokuratuuril ei ole ei sobivat struktuuri ega spetsialiste. Oportuniteedi puhul isikuid küll ei karistata, kuid neile pandavad kohustused on identsed või sarnased nende kohustustega, mida

määratakse süüdimõistetutele KarS-i § 75 alusel. Nende kohustuste täitmist korraldavad kriminaalhooldusosakonnad. Seega korrastatakse muudatusega avalike ülesannete täitmist prokuratuuri ja vanglateenistuse vahel, lähtudes mõlema organisatsiooni põhifunktsioonidest.

Muudatuse tulemusel ei lähe kõik KrMS-i § 201 lõikes 2 ja § 202 lõikes 2 sätestatud kohustused automaatselt täitmiseks kriminaalhooldusele, vaid sinna suunatakse need kohustused, mille täideviimine või täideviimise järelevalve on otstarbekam korraldada kriminaalhooldusosakonnas. Kui ainus kohustus on näiteks rahasumma kandmine riigitulusesse, mille kontrollimine on prokuratuuril endal väga lihtne (selleks on olemas eraldi link digitoimikus), ei ole otstarbekas kohustust suunata täitmiseks kriminaalhooldusosakonda. Kui aga pannakse isikule kohustus osaleda sotsiaalprogrammis ja sobiv programm on kriminaalhooldusosakonnas olemas, on igati kohane saata määrus täitmiseks kriminaalhooldusele. Kui isikul on mitu kohustust, millest osa täidetakse kriminaalhooldusosakonnas (näiteks ÜKT ja sotsiaalprogramm) ja mõni mujal (näiteks ravile pöördumine või alkoholi biomarkeri testi tegemine), siis teeb kriminaalhooldusametnik ka mujal täidetava kohustuse üle järelevalvet.

3.3.2. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmine (eelnoü § 3 muutmispunkt 6)

KrMS-i § 427¹ täiendatakse lõikega selle kohta, et ka oportuuniteediga lõpetatud menetlustes, kui isikule on pandud kohustused, mida täidetakse kriminaalhooldusosakonnas, võib kriminaalhooldusametnik kriminaalhooldusala nõusolekul neid kohustusi muuta, asendada või lisada kohustusi, kui kohustuste täitmisel ilmnevad asjaolud, mis oluliselt raskendavad nende täitmist. Kui isik ei nõustu kriminaalhooldusametniku tehtavate muudatustega või kui ta endiselt ei täida kohustusi, esitab kriminaalhooldusametnik erakorralise ettekande kohustused määranud asutusele. Eelnõuga kriminaalhooldusametniku pädevusse antav õigus kriminaalhooldusala kohustusi muuta, asendada või lisada on samasugune karistatud isikute ja oportuuniteediga menetluse lõpetamise puhul (vt ka seletuskirja p 3.2).

3.4. Muud muudatused

Lisaks eespool käsitletutele tehakse muudatused KrMS-i § 425 lõikes 1 ja VangS-i §-s 54.

KrMS-i § 425 lõikes 1 asendatakse sõnad „ja arstliku komisjoni otsuse“ sõnadega „tervishoiutöötaja arvamuse“ ning seda järgmisel põhjusel. Kui süüdimõistetu on karistuse kandmise ajal parandamatult raskesti haigestunud, teeb selle kindlaks meditsiinitöötaja. Vajaduse korral määrab kohus otsustamiseks kohtuarstliku ekspertiisi, mis võib olla ka komisjoni ekspertiis. KrMS-i § 432 lõike 3 kohaselt peab istungil, kus arutatakse süüdimõistetu karistuse kandmisest vabastamist tema haiguse tõttu, osalema tervishoiutöötaja, kes selle kohta arvamuse andis. Normis olevate sõnade asendamine tagab ka parema õigusselguse, kuna kehtiva KrMS-i § 425 lõike sõnastuses on tegemist arstliku komisjoni otsusega, kuid KrMS § 432 lõike 3 kohaselt tervishoiutöötaja poolt antud arvamusega. Samamoodi ei ole nõutud komisjoni otsuse esitamist KrMS-i § 425 lõikes 2, kus karistuse kandmisest vabastamise alus on haigestumine raskesse psüühilisse haigusesse.

VangS-i § 54 täiendatakse lõikega 3, milles viidatakse sama paragrahvi lõigetele 1 ja 2, mis reguleerivad vangistuses viibiva ema ja tema kuni kolmeaastase lapse vanglas koos elamist. Muudatuse kohaselt rakendatakse lõigetes 1 ja 2 sätestatud ka vangistuses viibiva isa kohta, kui see on lapse parimates huvides. Muudatuse tegemise vajadusele on juhtinud korduvalt tähelepanu õiguskantsler², kes on asunud seisukohale, et naissoost ja meessoost lapsevanemate

---

² Õiguskantsleri pöördumised 2011 a nr 6-1/100993/1007630; 2015 a kiri nr 18-2/150499/1501894, p 11 ja e-kiri 10.02.2025.a.

eristamiseks, mis puudutab võimalust taotleda väikelapsega kooselu vanglas ning lapse ja vanema suhete soodustamist, ei leidu mõistlikku ja asjakohast põhjust. Kokkuvõtvalt leidis õiguskantsler, et vanematel on oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused, ning osutas muu hulgas Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohtadele, milles kohus tunnistab mõlema vanema *võrdset võimekust* hoolitseda oma lapse eest, ning rõhutab traditsioonilise naise ja mehe soorollide arusaama ebapiisavust erineva kohtlemise põhjendamisel.

Õiguskantsler nentis oma pöördumises, et lapsega vanglas kooselu võimaldamine on erandlik ning see saab toimuda üksnes juhul, kui see on lapse parimates huvides. VangS-i § 54 lõike 1 teise lause järgi on Eestis eestkostetasutus see ametiasutus, kes otsustab, kas lapse viibimine vanglas koos oma emaga on lapse parimates huvides või mitte. Kuna lapse parimate huvide üle otsustamise pädevus on antud eestkostetasutusele, jääb arusaamatuks, miks on vangistusseadusega *a priori* välistatud olukord, kus lapse parimates huvides võib olla kooselu oma isaga vanglas.

Õiguskantsler tõi ka näite, et juba 2010. aastal muudeti Soomes vangistusseaduse ja lastekaitseseaduse sõnastust, asendades vanglate emade-lastete osakonnad lapsevanemate osakondadega. Sellega kaotati naissoost ja meessoost lapsevanemate meelevaldne eristamine, mis puudutab võimalust taotleda ning (kui see on pädeva asutuse hinnangul lapse parimates huvides) elada koos oma lapsega vanglas.

Kuigi Eesti vanglates oleks käesoleval ajal keeruline korraldada ühel ajal lastega emade ja lastega isade elamine vanglas, kuna selleks sisustatud ruumid võimaldavad vaid ühest soost lapsevanematel vanglas viibida koos väikelastega, siis nõustub vanglateenistus, et selline eristamine seaduse tasandil ei ole kohane ja seadust tuleb muuta ning vajaduse tekkimisel lahendada praktilised probleemid.

4. Eelnõu terminoloogia

Eelnõus ei kasutata uusi termineid.

5. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Eelnõu ei ole seotud Euroopa Liidu õigusega.

6. Seaduse mõjud

I. Ennetähtaegse vabanemise reeglite muutmine

Muudatus mõjutab senist kinnipeetavate tingimisi enne tähtaega vabastamise korda. Süüdimõistetutest, kellele on karistusena mõistetud täies ulatuses vangistus, st mitte nn šokivangistus, vabanevad vanglast enne tähtaega ligikaudu pooled. Teine pool neist vabaneb pärast karistuse lõpuni kandmist. 2024. aastal vabanes vanglast pärast karistuse kandmist 398 süüdimõistetut. Tingimisi enne tähtaega vabanes 452 kinnipeetavat. Šokivangistuse ärakandmise järel vabanes 2024. aastal vanglast 197 isikut³.

Kavandatud muudatus mõjutaks aastas u 400 kinnipeetavat, kes muidu vabaneksid vangistusest alles pärast karistuse kandmist. Muudatuse tulemusena väheneks vanglas kinnipeetavate arv, kuna prognoositavalt vabaneks vanglast enne tähtaega ligikaudu pooled neist kinnipeetavatest, kes praeguse korra järgi vabaneks vanglast pärast määratud karistuse kandmist.

Süüdimõistetute üldarv võiks seega lühiajaliselt väheneda 150–200 kinnipeetava võrra. Hiljem muudatuse mõju kinnipeetavate arvu vähenemisele kahaneb.

Mõju siseturvalisusele on eelduslikult positiivne. Kõik Eesti kinnipeetavate senised retsidiivsusuuringud kinnitavad, et kinnipeetavate vabastamine tingimisi enne tähtaega koos käitumiskontrolliga on olnud uute kuritegude toimepanemise ärahoidmisele positiivse mõjuga, sest nende kinnipeetavate retsidiivsus on olnud enam kui poole väiksem, kui on karistuse lõppemisel tähtaegselt vanglast vabanenud kinnipeetavatel⁴. Kui 2022. aastal vanglas karistuse lõpuni kandnud vangide kahe aasta retsidiivsusmäär oli 39%, siis tingimisi enne tähtaega vabastatud vangidel oli see 16%. Samas ei saa uue kuriteo toimepanemist vabanenud kinnipeetava poolt lõpuni välistada ei tema ennetähtaegsel vabastamisel ega siis, kui ta oma karistuse lõpuni on kandnud. Muudatuse tulemusel on prognoositav küll mõningane korduvkuriteo toimepanemise kasv tingimisi enne tähtaega vabastatud kinnipeetavatel, kuid see ei ulatu suure tõenäosusega määrani, mis see on karistuse lõpuni kandnud vangidel. Seega üldine kuritegude toimepanemise määr ühiskonnas tõenäoliselt kahaneb.

Muudatusel on mõningane mõju kohtute töökoormusele. Kuna KarS-i muudatusi saab pidada muul viisil isiku olukorda leevendavateks säteteks KarS-i § 5 lõike 2 tähenduses⁵, tuleb sätetele anda tagasiulatuv jõud nende isikute suhtes, kellel oleks võimalik uue korra kohaselt ennetähtaegselt vanglast vabaneda. KrMS-i § 431 lõike 3 järgi teavitavad vanglad neid kinnipeetavaid seaduse tagasiulatuvast mõjust 15 päeva jooksul kergendava seaduse jõustumisest arvates ning esitavad täitmiskohtunikule andmed isiku vabastamise otsustamiseks. Taotluse lahendamisel lähtutakse KrMS-i § 426 lisatavatest sätetest. Seetõttu võivad muudatused kaasa tuua vanglate ja kohtute lühiajalise töökoormuse kasvu. Edaspidi peaks aga ennetähtaegse vabastamise menetluste hulk vähenema. Kui 2024. aastal vaatasid maakohtud läbi 1231 kinnipeetavate tingimisi enne tähtaega vabastamise taotlust, siis muudatuse tulemusena väheneks nende hulk ligikaudu kolmandiku ehk u 400 võrra aastas. Väheneks nende kinnipeetavate arv, kelle kohus on seni jätnud tingimisi enne tähtaega vabastamata ning kes nüüd kriminaalhooldusele vabanedes tõenäoliselt kujutaksid endast väiksemat retsidiivsusrisi.

II. Kriminaalhooldusametnikule kohustuste muutmise õiguse andmine

Muudatus mõjutab katseajal käitumiskontrolli kestel tekkivate küsimuste lahendamist. 2024. aasta lõpul viibib kriminaalhooldusel ligikaudu 2400 isikut, kes on allutatud KarS-i § 75 järgi käitumiskontrollile. Aasta jooksul määratakse kriminaalhooldus koos käitumiskontrolliga ligikaudu 2200 inimesele.

Kriminaalhooldusametnikud on esitanud 2024. aasta jooksul 1300 ettekannet kohtutele. Neist ligi poolte ettekannete, mida muudatus puudutab, sisuks on mõne käitumiskontrolli kohustuse lisamine, muutmine või tühistamine. Muudatuse tulemusena väheneks kriminaalhooldajate kohtule esitatavate ettekannete arv seega vähemalt 600 võrra. Eelnevate aastate kohtulahendite statistika kohaselt rahuldab kohus nendes lahendites veidi enam kui 90% kriminaalhooldaja taotlustest. Seega ei mõjuta muudatus käitumiskontrolli sisu, mis jääb samaks olenemata sellest, kes kohustused määrab, kuid eelnõu kohaselt toimuks see muudatuse jõustumise järel kohtu sekkumiseta. Kuna kriminaalhoolduse täideviimine muutub muudatuse tulemusel paindlikumaks, väheneb eelduslikult ka nende ettekannete arv, kus ettekande põhjus on käitumiskontrolli kohustuse rikkumine ja ettepanekuks on näiteks karistuse täitmisele pööramine. Seda põhjusel, et kriminaalhooldusametnikul ja süüdlasel on senisest paindlikumad võimalused rikkumisele reageerimiseks alternatiivi leidmisel ning karistuse täitmisele

⁴ Täpsem ülevaade retsidiivsusest on kättesaadav veebis: <https://www.just.ee/kuritegevus2023/retsidiivsus/>

⁵ Vt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 2. novembri 2006. a määrus asjas nr 3-1-1-91-06 p 8; kättesaadav veebis: [3-1-1-91-06 \(riigikohus.ee\)](https://riigikohus.ee/3-1-1-91-06)

pööramist taotletakse *ultima ratio* põhimõttel olukorras, kus rikkumine on seotud kriminaalhooldusest kõrvale hoidmise või ÜKT tegemata jätmisega.

III Oportuuniteedi korral pandavate kohustuste täitmine kriminaalhooldusosakonnas

Aastas (2024.a andmed) lõpetatakse KrMS-i § 201 lõikes 2 ja § 202 lõikes 2 ehk avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur menetlus ligikaudu 2500 isiku suhtes. Enamik neist on toime pannud esmakordse joobes mootorsõiduki juhtimise (KarS § 424 lg 1) või kehalise väärkohtlemise (KarS § 121).

Menetluse lõpetamisel määratakse tavaliselt 2-3 kohustust, kusjuures enamikule määratakse kohustusi, mille täideviimist hakkaks muudatuse jõustumisel korraldama ja täitmist kontrollima kriminaalhooldus. Seega lisanduks kriminaalhooldusele igal aastal u 2500 uut isikut. Kriminaalhooldusel on võimalik lisanduvaid ülesandeid täita olemasolevate töötajatega, kuna kümne aastaga on kriminaalhooldusaluste arv vähenenud ligikaudu 3000 isiku võrra.

Mõju siseturvalisusele on positiivne. Süüdlaste senised retsidiivsusuuringud kinnitavad, et kriminaalmenetluse tingimuslik lõpetamine koos asjakohaste kohustustega on olnud uute kuritegude toimepanemise ärahoidmisele positiivse mõjuga, sest nende süüdlaste retsidiivsus on olnud poole väiksem kui kohtulikult karistatud süüdlastel. Lisaks on positiivne mõju ka prokuratuurile, kes ei pea enam korraldama süüdlaste ja eri teenusepakkujatega suhtlust ega jälgima, kas inimene ikka proove andmas käib või sotsiaalprogrammis osaleb.

IV muud muudatused

1) Muudatus, millega jäetakse välja nõue esitada arstliku komisjoni otsus koos karistust täitva asutuse juhi esildisega süüdimõistetu edasisest karistuse kandmisest vabastamiseks tema parandamatult raskesti haigestumisel, puudutab väga väikest sihtgruppi. Muudatus ei too kaasa haigestunud kinnipeetava jaoks erinevusi tema kohta kohtule esildise koostamiseks. Kuid muudatus vabastab vangla kohustusest kutsuda kokku arstlik komisjon. Püsivalt sellist arstlikku komisjoni vanglas ei tegutse ja selle järele ei ole ka vajadust. Muudatus aitab vähendada kulusid ning bürokraatiat.

2) Muudatus, millega võimaldatakse vanglakaristust kandval isal olla koos kuni kolmeaastase väikelapsega vanglas, kui see on lapse huvides, puudutab samuti väga väikest sihtgruppi. Tavaliselt on vanglas mõni üksik ema lapsega või ei ole ühtki. Põhjus ei ole selles, et kinnipeetavatel ei ole väikeseid lapsi, vaid pigem selles, et vangla ei ole lapsele sobiv elukoht. Muudatuse jõustumisel järel jääb isade suhtes kehtima sama kord laste vanglasse lubamise kohta, nagu on praegu emade suhtes. Muudatuse tulemusel on VangS-i § 54 põhiseadusega kooskõlas, kuid praktikas ei ole ette näha sellele kuigi suurt kasutust.

7. Seaduse rakendamisega seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevus, eeldatavad kulud ja tulud

Seaduse rakendamisega ei kaasne lisakulusid ega eeldada sellest tulusid. Muudatustega kaasneb mõningane kulude kokkuhoid kohtutes ning prokuratuuris. Kuna muudatuste jõustumisel tehakse sama töö ära vanglasüsteemis, siis riigieelarves ülejääki ei teki, kuid muudatused aitavad paremini toime tulla kohtusüsteemis kavandatud kärbetega.

8. Rakendusaktid

Seaduse jõustumisega ei kaasne vajadust muuta rakendusakte.

9. Seaduse jõustumine

Seadus on kavandatud jõustuma 1. jaanuaril 2026. Kuna muudatused nõuavad mõningast ettevalmistust, sh IT-arendusi ja tööprotsesside ülevaatamist vanglasüsteemis, siis on vaja jätta mõistlik aeg seaduse vastuvõtmise ja muudatuste jõustumise vahele. Mõistlik aeg võiks olla vähemalt paar kuud. Seega kui eelnõu ei jõuta menetleda nii kiiresti, tuleb jõustumisaega menetluse käigus edasi lükata.

Muudatused, mis puudutavad tingimisi ennetähtaegset vangistusest vabastamist, jõustuvad pool aastat hiljem ehk 1. juulil 2026. aastal, kuna need nõuavad suuremat ettevalmistust ning kahe suure muudatuse vahele on vaja jätta vanglasüsteemile aega muudatustega järk-järgult kohanemiseks.

10. Eelnõu kooskõlastamine, huvirühmade kaasamine ja avalik konsultatsioon

Eelnõu esitatakse kooskõlastamiseks eelnõude infosüsteemi (EIS) kaudu ministeeriumitele ning arvamuse avaldamiseks Riigiprokuratuurile, Riigikohtule, Tallinna Ringkonnakohtule, Tartu Ringkonnakohtule, Harju Maakohtule, Tartu Maakohtule, Pärnu Maakohtule, Viru Maakohtule, Eesti Advokatuurile, vanglatele, Õiguskantsleri Kantseleile ja Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale.

Algatab Vabariigi Valitsus „...“ .....2025. a
(allkirjastatud digitaalselt)